

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЕНСОРНИХ ЕТАЛОНІВ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorOs1-M18z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Романів Оксана Володимирівна

Керівник:

Рудзевич І.Л., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

Рецензент:

Чопік О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної роботи та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1. Сутність понять «сенсорний розвиток та сенсорне виховання»....	6
1.2. Особливості формування сенсорних еталонів у дітей дошкільного віку.....	12
1.3. Особливості формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	20
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	32
2.1. Методика вивчення сформованості сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	32
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	39
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3 Особливості формування сенсорних еталонів у старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями	53
3.1. Зміст та методи формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	53
3.2. Методичні рекомендації щодо формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	68
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Найважливіша мета корекційного навчання полягає у підготовці дітей із порушеннями розвитку до самостійної життєдіяльності, інтеграції в сучасну систему суспільних відносин. Рання педагогічна корекція, подолання та попередження відхилень у розвитку є визначальною умовою для досягнення цієї мети. Особливе значення для психічного розвитку дитини, зокрема з порушеннями інтелектуального розвитку, має сенсорне виховання.

Психічні процеси, відчуття та сприймання забезпечують сенсорно-перцептивний рівень відображення навколишньої дійсності в образній формі, який, власне, є безпосереднім, чуттєвим, тим, що виконує регуляцію актуальних дій людини. Таке відображення дійсності складає основу формування пізнавальної діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.) і, насамперед, мислення. Тому розробка проблеми сенсорного виховання є необхідною умовою підвищення рівня розумового розвитку підростаючого покоління.

Відтак, сенсорне виховання дитини є необхідною умовою формування у неї предметної-практичної та інших видів діяльності, що особливо важливо для трудового виховання. При здійсненні найпростіших практичних дій необхідно враховувати властивості предметів (розмір, форму, фактуру тощо), які орієнтують та регулюють дії людини. Засобами формування перцептивних дій є сенсорні еталони, що уможливають виявлення властивостей та особливостей об'єктів. Таким чином, розвиток сприймання відбувається шляхом удосконалення та формування перцептивних дій, які залежать від засвоєння дітьми сенсорних еталонів. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, проблема сенсорного виховання, зокрема, в аспекті розумового розвитку та підготовки до життя, особливо актуальна. Оскільки, спеціально організоване навчання та виховання дитини з інтелектуальними порушеннями відіграють важливу роль у її розвитку.

Слід відзначити, що на сьогодні у системі дошкільного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями сенсорне виховання передбачає лише ознайомлення із системами сенсорних еталонів і формування різноманітних способів обстеження предметів; організацію обстеження дітьми властивостей предметів та їх відношень. Водночас, особливості сприймання дошкільників з інтелектуальними порушеннями свідчать про необхідність спеціально організованого сенсорного виховання дітей цієї категорії.

Враховуючи актуальність та недостатню розробленість проблеми, було визначено тему дослідження: **«Особливості формування сенсорних еталонів у старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями».**

Мета дослідження – з'ясувати сутність та особливості формування сенсорних еталонів дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – сенсорне виховання у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – особливості формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.
2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень сформованості сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.
3. Визначити особливості формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.
4. Розробити систему ігор та вправ та методичні рекомендації для формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду

роботи дошкільних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; *емпіричні*: констатувальний експеримент; *статистичні*: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база дослідження: Долинський заклад дошкільної освіти «Росинка», Долинський дитячий будинок «Теплий дім». У дослідженні взяли участь 12 дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та 12 дітей з типовим розвитком..

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації системи дидактичних ігор та вправ для формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями, яке може використовуватись вихователями, асистентами вихователів, корекційними педагогами в навчально-виховному процесі ЗДО, студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу особливостей формування сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями дають змогу дійти таких загальних висновків:

Внаслідок теоретичного аналізу літературних джерел з'ясовано, що проблема сенсорного виховання та сенсорного розвитку є однією з найбільш актуальних у педагогіці раннього розвитку. Психічні процеси відчуття та сприймання забезпечують сенсорно-перцептивний рівень відображення навколишньої дійсності в образній формі, що виконує регуляцію актуальних дій суб'єкта. Таке відображення дійсності складає основу формування пізнавальної діяльності та має суттєве значення для удосконалення практичної діяльності дитини.

Визначено, що суть сенсорного виховання складає сенсорний розвиток дитини, який розглядається найбільшою мірою в аспекті теорії розвитку сприймання як формування та удосконалення перцептивних дій. Формування ж перцептивних дій передбачає опанування дій обстеження, відповідно до знарядь – сенсорних еталонів, за допомогою яких виявляються властивості та особливості об'єктів, а також завдань пов'язаних з пошуком, виявленням, розрізненням, ідентифікацією тощо).

В результаті спеціально проведеного емпіричного вивчення сформованості сенсорних еталонів у дошкільників з інтелектуальними порушеннями виявлено недоліки та специфічні особливості. У більшості дітей виявлено достатній рівень сформованості сенсорних еталонів. Виокремлення та розрізнення заданих властивостей предметів доступно всім дітям цієї категорії, однак уявлення про властивості кольору, форми мають нестійкий та фрагментарний характер; знання щодо сенсорних еталонів форми та кольору недостатні або формальні.

Перцептивна діяльність дошкільників з інтелектуальними порушеннями здійснюється більш успішно в умовах практичного співставлення об'єкта та

зразка, вибору за зразком, малої кількості об'єктів та їх контрастності, а з труднощами – в умовах відстроченого вибору, вибору з більшої кількості об'єктів, ніж 4, групування за зразком та інструкцією, переносу способу обстеження предмета та розв'язання завдання в нову ситуацію. Найбільше недоліків виявлено щодо сприймання дітьми форми та кольору. Упродовж перебування у дошкільному закладі сенсорний розвиток дітей не набуває значних змін.

Визначено, що сенсорному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями сприяє застосування у навчально-виховному процесі системи дидактичних ігор та вправ. В основу розробки такої системи покладаються вимоги до поетапного формування перцептивних дій відповідно до їх структури; кожний етап формування забезпечується спеціально визначеними завданнями та змістом. Встановлено, що формуванн. сенсорних еталонів дітей з інтелектуальними порушеннями сприяє формування орієнтувально-пошукової діяльності, ознайомлення із сенсорними еталонами (форми, кольору, величини), поєднання сенсорного досвіду дитини зі словом-назвою властивостей предметів, за умови здійснення з дітьми загальної корекційної роботи та специфічної, спрямованої на корекцію відхилень сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. При розробці системи дидактичних ігор та вправ враховувались виявлені рівні та особливості сенсорного розвитку дітей, їхні можливості.

Розроблена система дидактичних вправ із формування сенсорних еталонів форми, величини, кольору передбачає накопичення дітьми з інтелектуальними порушеннями сенсорного досвіду, формування в них дій обстеження властивостей предметів, формування уявлень про колір, форму, величину предметів та засвоєння ними назв сенсорних еталонів, включення сенсорного досвіду у діяльність дитини.

Реалізація такої системи дидактичних ігор і вправ базується на залученні всіх доступних способів засвоєння дітьми сенсорного досвіду: привертання

уваги дітей до зовнішніх властивостей предметів, спільні дії педагога і дитини, дії за наслідуванням дій дорослого, дії за зразком, за вербальною інструкцією. Використання у роботі зазначених способів уможливорює надання дитині індивідуальної допомоги у навчально-виховному процесі для забезпечення успішного виконання нею завдань на всіх етапах, накопичення чуттєвого сенсорного досвіду зі своєчасним поєднанням зі словом, його усвідомленим застосуванням у практичній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація системи дидактичних ігор та вправ щодо формування сенсорних еталонів кольору, форми, розміру у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Колір. Форма. Величина. Число / Л.В. Артемова. – К.: Томіріс, 1997. – 176 с.
2. Бабкин П.А. Практический курс сенсорного развития ребенка по методике «цвет - звук - движение - число - буква - эмоции» / П.А. Бабкин // Научные достижения и передовой опыт в области педагогики и народного образования: Инф. сб. – Вып. 12 (36). – М., 1992. – С. 9-64.
3. Боднар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: Навчальний посібник. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 65 с.
4. Бородата Л. Дітям про величину / Л. Бородата // Дошкільне виховання. – 1992. – №10. – С. 10-11.
5. Виховання почуттів у дітей за методом Марії Монтесорі: дидактичний матеріал / [укл. і ред. З.Б. Борисова, Р.А. Семернікова]. – К.: Освітнянин, 1995. – 132 с.
6. Войлокова Е.Ф. Сенсорное воспитание дошкольников с интеллектуальной недостаточностью: учебно-методическое пособие / Войлокова Е.Ф., Андрухович Ю.В., Ковалева Л.Ю. – СПб.: КАРО, 2005. – 304 с.
7. Волобуева И.А. Система дидактических игр и упражнений как средство формирования зрительных сенсорных умений учащихся 1-2 классов: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Ирина Анатольевна Волобуева. – К., 1996. – 28.с.
8. Гаврилушкина О.П. Обучение конструированию в дошкольных учреждениях для умственно отсталых детей: книга для учителя / О.П. Гаврилушкина. – М.: Просвещение, 1991. – 94 с.
9. Гаврилушкина О.П. Развитие умственно отсталых дошкольников в процессе овладения изобразительной деятельностью. – М.: Педагогика, 1982. – 66 с.

10. Гіренко Н.А. Сенсомоторний розвиток учнів допоміжної школи в процесі трудового навчання: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Н.А. Гіренко. – Київ, 1996. – 24 с.
11. Грама Н.Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: Монографія.– Одеса, 2018.– 239 с.
12. Давыдович Е.Б. Сенсорное воспитание детей третьего и пятого года жизни в условиях разновозрастной группы детского сада: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / Е.Б. Давыдович. – М., 1991. – 18 с.
13. Дидактические игры сенсорика – SlideShare www.slideshare.net/232/10071979jkz/ss-31896530.
14. Ералиева С.Г. Некоторые аспекты регуляции деятельности в связи с ориентировкой во времени старших дошкольников с нарушением умственного развития //Дефектология. – 1983. – №6. – С. 22-23.
15. Ільченко А.М. Ідеї раннього і вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М. Монтессорі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / А.М. Ільченко. – Київ, 2007. – 20 с.
16. Катаева А.А. Дидактические игры и упражнения в обучении умственно отсталых дошкольников / А.А. Катаева, Е.А. Стребелева. – М.: Просвещение, 1991. – 190 с.
17. Кулеша Э. Формирование предметных действий у умственно отсталых дошкольников: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / Э. Кулеша. – Л., 1990. – 17 с.
18. Літовченко О.В. Розвиток моторики дошкільників з інтелектуальними порушеннями засобом стимулювання тактильної та пропріоцептивної чутливості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О.В. Літовченко. – Київ, 2004. – 21 с.

19. Локшина О.І. Вплив ідеї Монтесорі на дошкільне виховання в США // Сучасні проблеми теорії та практики школи та педагогіки за кордоном / О.І. Локшина, О.О. Олейнікова. – К., 1993. – 120 с.
20. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К.: Вища школа, 1974. – 223 с.
21. Метиева Л.А. Сенсорное воспитание детей с отклонениями в развитии: сборник игр и игровых упражнений / Л.А. Метиева, Э.Я. Удалова. – М.: Книголюб, 2007. – 120 с.
22. Миронова С.П. Реалізація індивідуального підходу до дітей з вадами інтелекту у процесі навчання / С.П. Миронова, М.П. Матвєєва. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. – 28 с.
23. Петрова В.Г. К вопросу о разнообразии форм обучения детей с нарушениями интеллектуального развития / В.Г. Петрова, И.В. Белякова // Дефектология. – 1995. – №3. – С. 19-22.
24. Пилюгина Э.Г. Сенсорные способности малыша: игры на развитие восприятия цвета, формы и величины у детей раннего возраста: [кн. для воспитателя детского сада и родителей] / Э.Г. Пилюгина. – М.: Просвещение, 1996. – 112 с.
25. Побірченко Н.А. Зошит із сенсомоторики для дітей 5-6 років / Н.А. Побірченко. – К.: Освіта, 1996 – 48 с.
26. Побірченко Н.А. Методичні вказівки до зошита із сенсомоторики / Н.А. Побірченко. – К.: Освіта, 1997. – 32 с.
27. Поддьяков Н.Н. Развитие динамичности зрительных представлений у детей дошкольного возраста / Н.Н. Поддьяков // Вопросы психологии. – 1965. – №1. – С. 100-112.
28. Познавательные процессы: ощущения, восприятия / [под ред. А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова, В.П. Зинченко]. – М.: Просвещение, 1972. – 335 с.
29. Розвиток пізнавальних здібностей у процесі дошкільного

виховання / За ред. Л.А. Венгера. – М.: Педагогіка 1989.– 224 с

30. Розвиток пізнавальних і вольових процесів у дошкільнят / Под ред. А.В.Запорожця, Л.З. Неверович. – М.: Просвещение, 1992. – 420 с.

31. Розвиток сприйняття в ранньому дошкільному дитинстві / Під ред. А.В. Запорожця, М.І. Лісіна. – М.: Просвещение, 1996. – 302 с

32. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.

33. Ружская А.Г. Развитие восприятия формы у детей дошкольного возраста // Развитие восприятия в раннем и дошкольном детстве / [под ред. А.В. Запорожца и М.И. Лисиной] / А.Г. Ружская. – М.: Просвещение, 1966. – С. 247-271.

34. Савельєва В.С. Розвиток сенсомоторики у дітей дошкільного віку / В.С. Савельєва. – К.: Тов. «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 36 с.

35. Сакулина Н.П. Сенсорное воспитание в процессе изобразительной деятельности // Теория и практика сенсорного воспитания в детском саду / [под ред. Л.А. Венгера] / Н.П. Сакулина. – М.: Просвещение, 1965. – С. 100-136.

36. Сенсорна система. ukrbukva.net/page,7,91068-Sensornaya-sistema.html.

37. Сенсорне виховання в дитячому садку: Посібник для вихователів / Под ред. М.М. Подд'якова, В.М. Аванесова. - 2-е вид., Испр. і доп. – М.: Просвещение, 2001. – 192 с.

38. Сенсорне виховання дітей раннього віку через сприйняття кольору // Перші кроки: (Модель виховання дітей раннього віку). – М.: 2002.– с. 303-310.

39. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 3– 4 роки: Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, М., ООО «Издательство АСТ», 2001. – 800 с.

40. Сенсорні здібності малюка: Ігри на розвиток сприйняття кольору, форми і величини у дітей раннього віку: Кн. Для вихователів дет саду і батьків. - М.: Просвещение: АТ «Учеб. літ. », 1996.– 186 с.

41. Сенсорні системи та їх будова, Сприймання людиною світла ...pidruchniki.com/77447/ prirodoznavstvo/sensorni_sistemi_budova.
42. Сенсорное воспитание в детском саду: пособие для воспитателя / [под ред. Н.Г. Поддьякова, В.Н. Аванесовой]. – М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
43. Сенсорное развитие детей (Часть 1): Игры для развития тактильного восприятия [Эл. рес.] // – Режим доступа к статье: http://adalin.mospsy.ru/1_03_00/10179.shtml.
44. Сенсорные и интеллектуальные аномалии и пути их преодоления: [сб. науч. тр. / редкол.: Л.П. Назарова (отв. ред.) и др.]. – Л.: ЛГПИ, 1984. – 140 с.
45. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
46. Соловьев И.М. Восприятие умственно отсталых школьников // Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / [под ред. Ж.И. Шиф] / И.М. Соловьев. – М.: Просвещение, 1965. – С. 35-76.
47. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології // За ред. Н.М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 127 с.
48. Столяренко Л.Д. Основи психології. Видання п'яте перероблене. Ростовна-Дону.: Фенікс, 2002.
49. Стребелева Е.А. Пути формирования наглядных форм мышления у умственно отсталых дошкольников: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / Е.А. Стребелева. – М, 1992. – 32 с.
50. Трикоз С.В. Зміст і завдання сенсорного виховання дітей з інтелектуальною недостатністю / С. В. Трикоз // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. - 2010. - № 7. - С. 240-246
51. Трикоз С.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення

«Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних дошкільних закладах»: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; Національна Асамблея інвалідів України, Київ, 2013. 112 с

52. Трикоз С.В. Корекція сенсорного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями засобами дидактичних ігор та вправ [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Трикоз Сніжана Валеріївна ; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. - К., 2012. – 240 с.

53. Формирование восприятия у дошкольника / [под ред. А.В. Запорожца и Л.А. Венгер]. – М.: Просвещение, 1967. – 280 с.

54. Холмовская В.В. Роль эталонов формы в различении пропорций детьми дошкольного возраста / В.В. Холмовская // Новые исследования в педагогических науках. – 1965. – №4 – С. 85-74.

55. Цикото Г.В. Особенности выполнения умственно отсталыми детьми дошкольного возраста задач, требующих восприятия цвета // Психологические вопросы коррекционной работы во вспомогательной школе / [под ред. Ж.И. Шиф] / Г.В. Цикото. – М.: Педагогика, 1972. – С. 92-113.

56. Шульга Л. М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. К., 1995.